

Българско Земледелско Д-во, София

ИЗДАВА СПИСАНИЯ:

Земледелие

орган на Българското
Земледелско Дружество.

Списанието цели подобрието на народното земеделско стопанство, като за тази цел следи развоя на земледелието и клоновете му, дава упътвания за най-рационално и системно стопанисване и пръски знания между земеделското население по всички отрасли на земеделското производство.

Сп. ЗЕМЛЕДЕЛИЕ се списва от по-видните наши дейци в областта на земеделското производство и клоновете му. През 1922 година списанието навършва 26-та си годишнина.

Годишен абонамент за 1922 год. е: 1) за членове на дружеството — 40 лв. 2) за нечленове, читалища и земеделски сдружавания — 45 лв. 3) за държавни, общински и др. учуждения — 50 лв. За препоръчано изпращане на списанието се доплаща 6 лв. към годишния абонамент.

Земеделско скотовъдство В списанието се разглеждат въпроси из скотовъдната политика на държавата, научни и технически, по развъждането, отглеждането и храненето на домашни животни и всички други въпроси, засягащи развитието и повдигането на скотовъдството в земеделското стопанство.

През 1922 год. навършва 5-та си годишнина и струва: 1) за членове на дружеството — 20 лв. 2) за нечленове и всички видове земеделски сдружавания — 25 лв. 3) за държавни, общински и други учуждения — 30 лв.

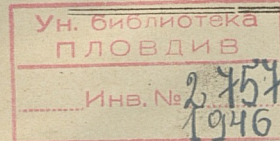
Българско овощарство Списание за овощарство, лозярство, градинарство, пчеларство и бубарство.

През 1922 год. навършва 3-та си годишнина и струва: 1) за членове на дружеството 20 лв. 2) за нечленове и всички видове земеделски сдружавания — 20 лв. 3) за държавни, общински и други учуждения — 30 лв.

Всичко, каквото се отнася до трите списания, ръкописи, пари и пр. се изпраща на адрес: **Българско Земледел. Дружество, София, ул. Хаджи Димитър № 13.**

За повече от 5 абонамента от всеко едно списание се прави 20% отстъпка.

БЪЛГАРСКО ЗЕМЛЕДЕЛСКО ДРУЖЕСТВО.
НАУЧНИ ТРУДОВЕ — № 4.

Ж. ГАНЧЕВ.

РИЛСКО-МОНАСТИРСКАТА ОВЦА.

КООПЕРАТИВНА ПЕЧАТНИЦА „ФРАНКЛИН“ — СОФИЯ
1922.

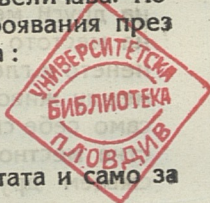
ПРЕДГОВОР.

Овцевъждството играе голяма роля в стопанския живот на България. Сиренето, което е една от главните храни на населението, се приготвява почти само от овчо и козйо мляко. Голяма част от маслото, което се консумира в страната — ако не и най-голямата — се приготвява от овчото мляко. Овчото месо е това, което най-много се консумира в страната, а освен туй, в износа на животни и животински продукти овцете и овчите продукти (кашкавал, кожи и сирене) са тези, които стоят на първо място. Вжн от туй, почти всичкото селско население, което е $\frac{4}{5}$ от цялото население, носи дрехи, приготвени от самото него от вълната на местната овца. Нищо чудна тогаз, че в страната има много повече овце от колкото други домашни животни и че тяхното количество постоянно се увеличава. Количеството на овцете при разните преброявания през последните 20 години е било както следва:

1900 година	7015385,
1905 „	8130997,
1910 „	8669260,

1917 г. на 22 април 7340904 без ягнетата и само за стара България.

Какво е било количеството на овцете при последният преброяване, за това нямаме още печатани от Дирекцията на статистиката данни, а и да имаме такива, тези данни мъжно се подават на сравнение, тъй като след войната имаме значителни териториялни изменения на страната; но и посочените цифри са достатъчни да ни уверят за голямото значение на овцевъждството в страната и за постоянното негово засилване. Двете следващи се наскоро една след друга войни не са били в състояние да намалят количеството на овцете в страната. От данните на финансовото министерство по преброяването на овцете за беглика даже личи, че едно макар и слабо увеличение е станало. Количеството на овцете за 1921

година за сегашна България е малко по-голямо от количеството на овцете за 1910 година при тогавашното положение на границите ни.

При това грамадно за народното ни стопанство значение на овцевъдството, при толкова големия капитал, който то представлява, най-удивителното е, че в 45-годишното ни съществуване като свободна страна почти нищо не е работено за неговото подобрене в качествено отношение. В областта на коневъдство, говедовъдство, свиневъдство и даже птицевъдство и козовъдство е работено, кжде повече кжде по-малко, било от държава, общини и окръзи, било от частни лица и организации и резултатите от тази работа проличават кжде повече кжде по-малко. Само в областта на овцевъдството почти нищо не е работено. Вжн от туй, че нищо не е направено за подобрието на нашата овца, но нищо не е направено и за нейното проучване. Никой у нас не знае, какви овце има в България. Обикновено се знае само за съществуването на Карнобатската овца, а всички други овце се причисляват или към каракачанската остроруна овца или към обикновената полска овца. А дали тази полска овца е еднаква в различните места на страната, това не се знае. Знае се, че в известни места има по-големи овце, на други места по-малки овце, но това се отдава или на местото или на по-хубавото хранене и гледане. Че храненето и гледането могат да причинят голямо различие между животни от една и съща раса, това се разбира от само себе си, но че известни качества на овцете от известна местност могат да бъдат и расови качества на една съвсем друга раса, върху това едва ли някой се е замислял.

Българското земеделско дружество, като изхождаше от становището, че не можем да работим за подобрието на нашите домашни животни, ако не познаваме добре тези животни и не фактически ний не познаваме добре домашните животни в страната, реши да предприеме проучването на тези животни. Понеже това проучване с силите и средствата, с които дружеството разполага, не може наведнаж да стане, реши се, то да стане последователно, като почне от ония места, дето известен вид домашни животни изживват като отделна раса или добре оформен вариант и то такива, които са или биха могли да бъдат от по-голямо значение за страната. Такива оформени раси или вариетети ний между другото имаме: Искърското

говедо за говедата, Камчийската свиня за свинете и Карнобатската овца за овцете. С проучването на Камчийската свиня биде натоварен Г-н Г. Хлебаров, а проучването на Искърското говедо и Карнобатската овца е на дневен ред. Чака се да се намери човека, който би се съгласил да се заеме с тази работа и който е в състояние да я извърши и работата ще се започне.

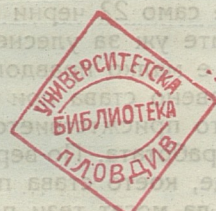
Рилският манастир притежава доста големо овчо стадо, което значително се отличава от другите овце в страната. Понеже на пръв поглед още погледнато личи, че това стадо има известни ценни качества, то от голем интерес беше да се проучи то по-добре, с цел да се узнае, в каква връзка то стои с другите овце в страната, каква е неговата производителност и би ли било то изгодно да се пренесе и на други места, било като се вземат разплодници от двата пола, било само разплодници от мъжкия пол. Понеже това беше работа, която можеше да се свърши само през няколкото летни месеци, а аз разполагах с свободно време през тези месеци, аз се съгласих да предприема това проучване и отидох на самото място, дето престоях от 29 май до 15 август. През всичкото време аз живях в планината, дето беше манастирската бачия, присъствувах при доенето, меренето и обработването на млекото, отначало всеки ден а по-после през ден определях процента на мастните вещества и пр. и пр. При основното запознаване с качества на Рилско-манастирската овца аз обаче се натъкнах на качества, за които аз не знаех, в каква степен те се намират у другите овце в страната. Това най-много се отнасяше до качеството и отчасти количеството на вълната, но и други качества също ме озадачваха. Така, аз не познавах размерите на телото на овцете от разните реномирани по своето овцевъдство места. Аз не знаех, дългоопашати, късоопашати или средноопашати сж овцете от известна местност; дълбокоопашати или тънкоопашати сж те и пр. и пр. За да мога да направя своите заключения върху Рилско-манастирската овца, аз трябваше да направя своите наблюдения и върху овцете от някои места, известни с своето овцевъдство. Направих това на първо място върху овцете в Карнобатско. В Стара и Нова-Загора научих, че особено хубави овце имало в местността Чобан-азма, южно от Нова-Загора; посетих и някои села от тази местност — главно село Млекарево. Още преди 2 години аз случайно се натъкнах на много

Освен от личните си изследвания, наблюдения и измервания, освен от разпитването на овчари, овцевъдци и други сведущи по въпросите лица, за написването на настоящия труд съм се ползвал и от някои чужди съчинения, а именно:

- Настоящият труд, колкото и скромен да е, нямаше да види бял свят, ако не беше материалната подкрепа на Българското земеделско дружество от една страна, и от друга страна съдействието на Светия синод, управата на Рилско-монашеското стопанство, Карнобатския джр-

Ж. Ганчев.

Рилско-монастирската овца.

На първи юний 1921 година Рилският манастир притежаваше 1267 овце, 149 кочове, 22 овни, 324 женски шилета, 220 мъжки шилета и 994 новооягнени ягнета или всичко 2974 глави овце. Това не малко за българските условия стадо прави голямо впечатление на този, който за пръв път го вижда. Всички овце са бели и сравнително доста едри. В дойното стадо от 1050 овце имаше само 22 черни овце, оставени по искането на овчарите уж за улеснение в преброяването. Този мотив обаче е малко правдоподобен, тъй като преброяването обикновено става при излизането на овцете от оградата, дето присъствието на черните овце с нищо не улеснява работата. По-вероятно е, че оставянето на черните овце, което става по искането на овчарите, се прави, за да могат тези последните да се снабдят с черна вълна, която им е необходима за приготвянето на дрехите им. От няколко години черен коч не е оставян. Тази година обаче беше оставен един такъв. Каза ми се, че той няма да бъде пушан на манастирските овце, а ще бъде даден на селените, обаче това е малко за вярване. При промената в управлението на манастирския чифлик и при слабата контрола, която се упражнява от това последното, аз съм напълно уверен, че този коч ще бъде пушан на манастирските овце, а това не бива да става, тъй като черните овце и в вълна и в млечност са по-долни от белите. Не само с големината си и с големината и еднообразието на овцете манастирското стадо прави впечатление. То прави впечатление и с вълната на овцете. И съвсем неопитният наблюдател забелезва, че вълната на манастирските овце се отличава от вълната на другите овце в страната. Руното е по-гъсто и по-загладено, а не на остри фитили, както това е случаят с другите овце в страната. Ако се разгърне руното (а понякога и без да се прави това), забелезва се, че вълната е вълнообразно нахвтрена.

фиг. 1. Кочове от Рилско-монастирското стадо.

Средната височина на манастирската овца е 63—65 см. при холката, има обаче и овце с височина 60 см., а има и такива с 66 см. Като планински овце, естествено е, че гърдите им са сравнително по-добре развити в дълбочина. Така, при 65 см. височина при холката овца № 62 има дълбочина на гърдите 33 см., което е повече от средно. Това обаче не е правилото. Средната дълбочина на гърдите на тези овце е 30—31 см. За да се види до колко манастирските овце имат сравнително по-дълбоки гърди, ще приведа за сравнение няколко примери от измерването на полските овце:

1. При Карнобатските овце в с. Гердели, Карнобатско, при височина при холката 52 см. дълбочина на гърдите беше само 24 см.

2. В с. Млекарево, Ново-Загорско, при височина при холката 62—65 см. дълбочина на гърдите достигаше до 28—30 см.

3. В с. Бей-кой, Пловдивско, при височината при холката 62—64 см. дълбочината на гърдите беше 28—31 см.

При това, трябва да забележа, че в полето с изключение на с. Гердели, аз съм измервал най-добрите екземпляри и то от най-хубавите стада, овцете на които сигурно ще имат по-добре развити гърди от другите овце от същите места.

Ако в дълбочина гърдите на Рилско-манастирските овце са добре развити, то не може да се каже същото и за ширината на гърдите. Тези овце са плоскогърди. Ширината на гърдите им рядко надминава 20 см. Това по всяка вероятност се дължи на лошото хранене особено лошото хранене в младата възраст.

Рилско-манастирската овца има правилно и хармонично телосложение. Дължината на трупа ѝ приблизително е равна на височината при холката. Така, овца № 18 при височина при холката 62 см. има дължина на трупа 62 см. Овца № 62 при височина при холката 65 см. има дължина на трупа 68 см. Овце с труп по-дълъг от 68 см. рядко се срещат. Гръбната линия е почти права. Краката са здрави и добре поставени. Главата е в хармония с телото, само в дължина тя е повече от средна и то не у всички овце. Изглежда, че и тук храненето в младата възраст е, което оказва влияние върху дължината на главата. Добре хранените в младата възраст животни са с сравнително къси глави. Дължината на главата от върха на тилната кост до върха на ноевата кост средно е около 20 см. Женските животни са без-

роги, или ако имат рога, то тези рога са малки и в повечето случаи неправилни. От 1050 дойни овце само 84 имаха рога и то от тях само 2—3 с правилно извити с една непълна спирала рога. Кочовете напротив имат хубави извити рога, които на дължина по най-дългата спирала достигат до 60 см. Извивката на рогата е назад надолу, напред, настрани, пак назад и. т. н. Както у овцете така и у овните на челото обикновено има китка от вълна. Ушите са сравнително големи (до 12 см. дълги), голи и почти хоризонтално поставени. Краката са голи—предните до раменния став, а задните до средата на подбедрената кост. Опашката на Рилско-монастирската овца е повече от средния дълг, но тънка. Измервах опашки от 29 до 37 см. дълги а с обиколка в основата само 15—17 см. От няколко случая, които наблюдавах, констатирах, че опашните прешлени са 17—18.

Какво е средното живо тегло на Рилско-монастирската овца, с положителност не мога да кажа, защото трябваше на разни времена да се теглят повече овце, а за това се нямаше възможност. Ще спомена само няколко случая на теглене. На 31 май теглих няколко кочове, ягнета и звиски и намерих следните живи тегла:

Коч 4 годишен тежи 55 килограма,

Коч 3-годишен тежи 50 килограма,

Два коча (звездаци) едногодишни тежат по 34 кгр. всеки,

Ягне мъжко (най едро) тежи 25 кгр., друго мъжко (обикновено) тежи 14 кгр., едно женско тежи 16 и друго женско $16\frac{1}{2}$ кгр.

Овен стар тежи 69 килограма.

Ягне в деня на оягнюването тежи $3\frac{1}{2}$ килограма.

По-после са теглени възрастни овце преди клането с живо тегло 40 кгр., 31 кгр., 28 кгр., 32 кгр. и 29 кгр. Така че, може да се каже, че живото тегло на овцете е между 30 и 40 килограма, а на възрастните овни между 50 и 60 кгр.

Убойното тегло обикновено е по-малко от 50%. Така, овца почти угоена с живо тегло 40 кгр., заклана на 10 август, даде убойно тегло само 17 кгр. или 45% от живото тегло; овца средно угоена с живо тегло 31 кгр., заклана на 28 юлий, даде убойно тегло само 12.5 кгр. или 40.3% от живото тегло; звездаче средно угоено с живо тегло 36 кгр., заклано на 10 август, даде 16 кгр. убойно тегло или 44.4% от живото тегло, а звездаче слабо с живо тегло 32.5 кгр., заклано на 8 август, даде само 13.5 кгр. убойно тегло или 42.3% от живото тегло.

Фиг. 2. Овца № 18 от Рилско-монастирското стадо.

Вълната на Рилско-монастирската овца е тжнка, мека и доста серлива. От 3 кгр. непрана вълна остават само 2 кгр. след прането. Дебелината на руното е 5—6 см., а дължината на отделните влакна 8—15 см. средно 10—12 см. Изглежда, че вълната е без груби влакна (Grannenhaare) или ако има такива, те ще се мъчно разпознават от нежните влакна (Wollhaare). За дебелината на влакната могат да ни дадат сведения следните няколко измервания:¹⁾

Проба № 1. Вълна от плешката с влакна дебели 32 до 40 микромилиметра. 5 извивки в 1 сантиметър.

Проба № 2. Вълна от плешката с влакна дебели 24 до 28 микромилиметра. Зачатъци от извивки (гънки).

Проба № 3. Вълна от плешката с влакна дебели 24—26 микромилиметра. Без извивки.

Проба № 4. Вълна от гърба с влакна дебели 24—40 микромилиметра. Зачатъци от извивки.

Проба № 5. Вълна от гърба с влакна дебели 28—32 микромилиметра. Почти без извивки.

Проба № 6. Вълна от плешката с влакна дебели 20—32 микромилиметра. Зачатъци от извивка.

Дебелината на отделните влакна обаче не е еднаква в цялото протяжение. Обикновено тя е по-голяма в средата а по-малка в краищата, но това не е правило. Има случаи, когато косъмът е по-дебел в основата, а има и такива, когато той е по-дебел в края. Това по всяка вероятност е в свързка с храненето и телесното състояние на животното при растежа на вълната в даден момент, но нееднаквостта на влакното може да бъде и расово качество.

Средно за овца за 1921 година заедно с подстрига се пада 1 кгр. 645 грама вълна, без подстрига само 1 кгр. 280 грама. До какви размери достига варирането в тежината на руното, за това не можах да се добия с сведения, тъй като пристигнах няколко дена след стригането на овцете. Задоволих се само да издадя и претегля няколко руна от различна големина. Претеглените 20 руна тежаха: 1. 350, 1. 750, 1. 450, 1. 500, 1. 440, 1. 050, 1. 660, 1. 520, 0. 820, 1. 260, 1. 100, 1. 500, 1. 280, 1. 120, 0. 900, 1. 300, 1. 330, 1. 500, 1. 060 и 1. 460 кгр. или средно на руно по 1. 300 кгр., което напълно отговаря на средното за цялото стадо руно.

¹⁾ Дебелината на влакната е измервана с микроскопа Цайс, окуляр 2, обектив Д, дължина на тубуса 152 см.

Млечността на Рилско-монастирската овца не е голяма, макар че на пръв поглед тя прави впечатление на типична млечна овца. През 1920 г. за целия доен период за овца се е паднало по 16.180 литри мляко. През 1921 г. за доен период от 3½ месеца (от 29 май до 15 септември) се пада по 17.300 литри мляко на овца. В същност по книгите на бачията и тази година на овца се пада по 16.200 литри мляко, но то е затуй, защото консумираното от овчари и работници мляко не се записва по книгите. Същински полученото мляко е 17.300 литри на овца. От това мляко около 1.100 литра за овца се пада за директна консумация, а от останалото се е добивало масло и полубито сирене. По колко масло и сирене точно се пада на овца, е мъчно да се каже, тъй като овчето и козятото мляко се обработват заедно. Като вземем обаче пред вид, че маслото е добивано само от овчето мляко и че от битото овчо и небитото козье мляко се получава почти по еднакво количество сирене и че през целия сезон е получено: 843 кгр. масло, 650 кгр. небито сирене, 6372 кгр. полубито сирене и 706 кгр. извара от надоеното 18427 литри овчо мляко (от него 1257 литри употребено за директна консумация) и 11931 литри козье мляко (от него 613 литри за директна консумация), приблизително може да се пресметне, че на овца се пада по: 0.800 кгр. масло, 0.460 кгр. небито сирене, 3 кгр. полубито сирене и 0.400 кгр. извара. Млякото на Рилско-монастирската овца се отличава с своето голямо съдържание на мастни вещества. Най-ниският процент на мастните вещества, който аз получих за общото мляко, беше 7.5, а най-високият 10, средния обаче процентът на мастните вещества е около 9. Гъстотата на това мляко напротив е сравнително ниска, което е много естествено предвид на големия процент мастни вещества. Според моите измервания, които се извършваха с Сокслетовия термолактоданзиметър, тя варираше между 1.031 и 1.036, средния тя се е държала около 1.033 и 1.034.

Пълна анализа на млякото се извърши веднаж: от Софийската опитна станция и то на млякото от 22 юний. Резултатът от тази анализа е следният:

	отн. тегл.	сухи вещ.	масло	протеин	мин. в.
	%	%	%	%	%
Сутрешно мляко	1.037	20.4	9.2	6.02	0.95
Вечерно мляко	1.037	22.2	10.7	6.45	0.92

Числата, които тази анализа ни дава за относителното тегло и процента на мастните вещества, се значително различават от тях, що аз получих на еамото място. Така, за млякото от 21 юний аз имам следните числа:

	отн. тегло	мастни вещ.
Сутрешно мляко	1.033	9.0
Вечерно мляко	1.0315	9.2

Че има разлика в относителното тегло, това може да се обясни с туй, че аз употребявах термолактоданзиметра, а станцията е употребявала прецизни весни за определението на относителното тегло, но разликата в процента на мастните вещества е по-мъчно обяснима, тъй като и станцията и аз сме си служили с Герберовия апарат.

От голям интерес беше да се знае и млечността на отделните овце. Да се изследва млечността на 1050 овце поотделно, това е една колосална работа, с която из не можеш да се натоваря, а за целта, която бех си поставил при изучаването, това щеше да бъде излишна работа. За мен беше важно да зная, колко мляко ще дадат най-млечните овце и за туй, след като овцете бяха доени няколко дена, маркираха се с номеровани марки на ушите 38 овце, които според мнението на овчарите бяха най-млечни. От тях една изгуби марката си, а две бидоха бракувани като маломлечни и за туй останаха само 35 овце. Млякото на тези 35 овце се измерваше по отделно всяка седмица и по този начин в края на сезона се направи смятка за млечността на всяка овца. Понеже е от голям интерес да се проследи хода на млечността на отделните овце за целия лактационен период, следната таблица е направена да ни покаже това.

Само 3 овце са дали повече от 40 литри мляко, а всички 10 овце са надминали 30-те литри. И от постоянните наблюдения и от посочените числа се констатира, че са били маркирани най-млечните овце. До като средната млечност за цялото стадо е 17.300 литри то средната млечност за маркираните овце е 26.825 литри. Само една ст. маркираните овце е дала по-малко мляко от колкото се пада средно за овца за цялото стадо. Прави се измерване на млякото на някои от немаркираните овце, които изглеждаха да са по-млечни, но се оказва, че никой от тях не може по млечност да стигне по-млечните маркирани овце.

ТАБЛИЦА I.

Млечността на маркираните овце от Рил. монаст. стадо.

№ на овцата	НАДОЕНО МЛЯКО В ЛИТРИ										Всичко за лак- тацион. период
	11/VI	16/VI	1/VII	8/VII	13/VII	25/VII	4/VIII	9/VIII	20/VIII	10/IX	
1	0.540	0.490	0.450	0.390	0.380	0.400	0.310	0.270	0.140	пре-	33 800
2	0.350	пр.	0.390	0.230	0.230	0.270	0.190	0.160	0.110	суш.	23 080
4	0.330	0.310	0.310	0.250	0.220	пр.	0.300	0.180	0.060	0.050	21 515
5	0.440	0.420	0.380	0.300	0.300	0.290	0.200	0.165	0.110	0.080	27 935
6	0.230	0.250	0.250	0.150	0.200	0.250	0.170	0.110	0.100	0.100	19 195
7	0.420	0.370	0.400	0.310	0.320	0.350	0.290	0.230	0.170	0.150	31 400
9	0.420	0.470	0.460	0.420	0.410	0.410	0.300	0.380	0.190	0.050	34 700
10	0.370	пр.	0.270	0.150	0.200	0.220	0.140	0.100	0.100	пр.	19 485
11	0.290	0.290	0.320	0.220	0.250	0.200	0.210	0.190	0.160	"	22 615
12	0.370	пр.	0.360	0.310	0.270	0.250	0.210	0.170	0.060	"	26 690
13	0.360	0.320	0.350	0.320	0.330	пр.	0.210	0.160	0.100	пр.	25 015
14	0.400	0.420	0.410	0.330	0.300	0.330	0.290	0.220	0.140	0.070	19 279
15	0.400	0.340	0.230	пр.0	0.210	0.180	0.160	0.150	0.050	"	23 270
17	0.230	0.170	б	р	а	к	у	в	а	н	а
18	0.450	0.430	0.540	0.460	0.470	0.490	0.450	0.370	0.320	0.250	43 885
19	пр.0	0.330	0.320	0.340	0.250	0.290	0.240	0.240	0.160	0.150	26 485
20	0.390	0.310	0.340	0.260	0.250	0.250	0.280	0.220	0.180	0.050	26 515
21	0.220	0.250	0.210	0.170	пр.	0.200	0.160	0.150	0.090	0.030	15 595
22	0.410	0.360	0.380	0.310	0.270	0.280	0.370	0.270	0.180	0.070	28 630
23	0.300	0.280	0.240	0.190	0.160	0.230	0.150	0.130	0.100	пр.	18 345
24	0.400	0.380	0.480	0.360	0.320	0.400	0.320	0.330	0.190	0.080	31 590
25	0.520	0.520	0.550	0.390	0.450	0.360	0.320	0.210	0.090	0.010	41 610
26	0.310	0.330	0.320	0.260	0.280	0.260	0.200	0.190	0.100	пр.	22 440
27	0.60	0.260	из	г	у	б	и	л	а	м	а
28	0.460	0.400	0.80	0.300	0.190	0.280	0.225	0.210	0.110	прес	25 010
29	0.320	0.240	0.270	0.210	0.210	0.250	0.170	0.170	0.080	"	19 595
30	пр.	0.340	0.310	0.270	0.270	0.250	0.220	0.150	"	"	26 140
61	0.360	0.360	0.150	0.170	0.210	пр	ес	уш	ен	а	
62	0.440	0.490	0.410	0.410	0.410	0.430	0.370	0.390	0.210	0.150	37 460
63	0.340	0.280	0.250	0.240	0.220	0.10	пр	0.160	0.080	0.050	20 480
64	0.420	0.340	0.290	пр.	0.60	0.310	0.250	0.200	0.090	0.040	25 —
65	пр.	0.270	0.250	0.210	пр.	0.210	0.160	0.130	0.110	пр.	13 640
66	0.490	0.470	0.450	0.340	0.320	0.330	0.330	0.280	0.180	"	31 880
67	0.410	пр.	пр	0.370	0.300	0.260	0.260	0.190	0.140	0.150	26 615
68	0.280	0.260	0.290	0.220	0.240	0.230	0.00	0.170	0.100	пр.	20 250
69	0.220	0.620	0.460	0.460	0.470	0.450	0.320	0.370	0.210	0.100	42 315
72	пр.	0.400	0.430	пр.	0.290	0.340	0.320	0.280	0.190	0.100	30 000
73	0.280	0.270	0.290	0.230	пр.	0.270	0.250	0.180	0.110	пр.	22 150

От голям интерес е и процентът на мастните вещества в млекото от отделните овце. Смяташе се да се прави анализа на млекото на всяка овца при всяко пробно доене; но това се оказа невъзможно, тъй като още при първото пробно доене всички гумени тапи се

изпоксеха и аз останах да работя само с 4 бутирометра. Да се правят 80 анализи с 4 само бутирометра и то при най-неблагоприятна за работа обстановка, това бе една същипателна работа и аз се отказах от нея. Задоволих се да анализирам млекото от отделните овце само по за един ден. Следната таблица II показва резултатите от тези анализи.

Тези обаче не са най-крайните граници, между които може да варира процентът на мастните вещества в млекото на Рилско-монастирската овца. Особено максималната граница далеч не е достигната, тъй като анализите са правени през изхвата половина от лактационния период. До къде може да отиде маслеността на млекото от тия овце, може да се види от анализа, направена от Софийската опитна земеделска станция над общото млеко от 10-и септември. При тази анализа млекото се оказало че съдържа 12.1 % мастни вещества. За да може млекото от всички овце да съдържа 12.1 % мастни вещества, трябва млекото от отделни овце да съдържа значително повече, тъй като ще има и такива, чийто млеко ще съдържа значително по-малко мастни вещества то тия, що общото млеко съдържа.

Рилско-монастирската овца дава хубаво по качество месо, но изглежда, че тя не е особено склонна към угояване. Точни опити — върху това нямах възможност да правя, но от туй, че тя е зле гледана, особено в младата възраст, не може друго да се очаква. При това, тя съвсем не е с спокоен темперамент, какъвто се изисква от овцете за угояване. Претеглен 4-годишен коч на 31 май, тежеше 55 кгр.; същият оставен цело лято на хубава паша и претеглен на 6/X, е тежал само 60 кгр. Звездак, теглен на 31 май, тежеше 34 кгр.; същият, теглен на 6/X, е тежал 48 кгр. Тук приростът е значително по-голям, но това не се дължи толкова на по-голямата наклонност към угояване, колкото на туй че животното още не е привършило растежа на телото си. На 31 май бяха претеглени и други кочове, овни, звиски и ягнета, с цел да се проследи прироста им през лятото, но повторно теглене на тези животни не можа да се извърши.

От казаното до сега за Рилско-монастирската овца се вижда, че тя значително се отличава от овцете, които имаме на разни места из България. Отчасти тя се отличава с своя сравнително висок ръст, но най-много тя се отличава по своята възраст. За произхождението на голямото стадо в книгите на манастиря няма никакви сведения. Само между овчарите се разправя едно предание, че

ТАБЛИЦА II.

Процент на местните вещества в млекото на отделните маркирани овце:

№ на овцата	Дата на анализирането	Сут. мляко		Веч. мляко	
		% м. в.	% м. в.	% м. в.	% м. в.
1	16 юний	9.3		9.2	
2	1 юлий	7.0		8.2	
4	16 юний	10.0		11.5	
5	16 "	8.0		8.8	
6	16 "	8.2		10.3	
7	16 "	9.0		8.4	
9	16 "	7.4		8.2	
10	1 юлий	8.6		8.5	
11	16 юний	8.0		8.2	
12	1 юлий	8.2		8.4	
13	16 юний	8.6		8.2	
14	" "	8.6		9.2	
15	" "	7.0		7.6	
18	" "	8.4		8.7	
19	" "	8.8		8.2	
20	" "	9.2		11.5	
21	" "	9.2		9.3	
22	" "	8.2		8.0	
23	" "	10.2		10.3	
24	" "	8.5		8.4	
25	" "	8.0		9.0	
26	" "	9.7		8.8	
27	" "	9.8		10.2	
28	" "	8.3		9.0	
29	" "	9.4		8.2	
30	" "	9.2		10.2	
61	" "	9.7		9.4	
62	" "	8.4		8.8	
63	" "	8.8		9.0	
64	" "	8.8		8.5	
65	" "	9.3		9.2	
66	" "	8.8		8.8	
67	8 юлий	7.4		8.0	
68	16 юний	9.2		9.7	
69	" "	8.3		8.3	
72	4 август	9.6		9.8	
73	16 юний	10.0		11.5	

някога в турско време юрук някакъв из Солунско е пасял своите 2000 овце из монастирските пасища и той е оставил на монастиря всичките 2000 овце, заедно с овчарите и кучетата, като половината от овцете е продад, а другата доловина подарил. Дали той е направил това като богоугодно дело или защото не е можал да храни стадото си и е гледал на всека цена да се отжрве от него, за това преданието нищо не ни казва, но ако вжобше има нещо вярно в това предание, последният е повече за вярване. С това предание се мжчат да обяснят голямата разлика, която съществува между овцете от това стадо и овцете от сжседните на монастиря околии. За да можем да се произнесем, дали Рилско-монастирското стадо е докарано от вжн и дали то принадлежи кжм по-друга овча раса от тия, що се намират в страната ни, необходимо е да сравним овцете от това стадо с явно местните овце от други краища на страната ни. За да мога да направя това сравнение, аз обиколих няколко места из страната, които са прочути с своите овце и сжбрах известни данни, които ще изложа по-доле и от които ще могат да се направят известни заключения.

1. *Карнобатска овца.* Карнобатската овца е значително по-дребна от Рилско-монастирската, както в височина и джлжина на тялото така и в живото тегло. Височината при холката на средните Карнобатски овце е между 52 и 55 см. Джлжината на трупа обикновено е с няколко сантиметра по-голям от височината при холката. Живото тегло на овцете е около 30 кгр. Тази овца е сжщо тжй маломлечна както и Рилско-монастирската. Вжлната на Карнобатската овца значително се приближава до тая на Рилско-монастирската, но е малко по-груба и в нея се намират груби влакна (Grannenhaare), макар и не в големо количество. Това се отнася до тжй наречените рудаи овце, тжй като в Карнобатско делят овцете на рудаи и кабжрляви и вжлната на вторите е богата с груби влакна. Дебелината на влакното от вжлната на Карнобатската овца е от 32 до 43 микромилиметра, а джлжината от 14 до 16 см. за грубите и 10 — 12 см за нежните влакна. Карнобатската овца има вжлна на краката си до коленния и скакателния стави а на задните крака по-дребна вжлна дори до китката. Сжщо и челото ѝ е покрито с вжлна. Макар и по-малки Карнобатските овце дават повче вжлна от Рилско-монастирските. Обикновено в Карнобатско се смята 2 килограма вжлна на овца за година.

2. *Ново-Загорска овца.* На юг от Нова-Загора селата в тжй наречения Чобан-азмаа са известни с своите

големи и млечни овце. Типични представители на тези овце се намират в селото *Млекарево*. Най-едрата овца, която аз мерих в с. Млекарево, има височина при холката 65 см., дължина на трупа 71 см., дълбочина на гърдите 31 см., широчина на гърдите 22 см., и живо тегло 50 кгр. Коч 2 $\frac{1}{2}$ годишен в това село имаше височина при холката 71 см., дължина на трупа 79 см., дълбочина на гърдите 33 см., широчина на гърдите 24 см., и живо тегло 74 кгр. Сжщият дал 5 кгр. вжлна. Тазигодишно ягне на 29 август тежеше 35 кгр. Така че, по големина тези овце не отстъпваха на Рилско-монастирските. Отличават се от тях по своята сравнително голяма дължина на трупа и по своята извънредно дълга опашка. Поменатата овца имаше опашка дълга 44 см. и то с обиколка в основата само 13 см. Един от измерваните кочове при височина при холката от 68 см. имаше опашка дълга 55 см. В началото на доения период тези овце, според показанията на притежателите им, давали до един литър мляко на ден и повече. Ако в размерите на тялото има известна прилика между Рилско-монастирската и Млекаревската овца, то по отношение на вжлната разликата между тези 2 овце е голяма. До като вжлната на Рилско-монастирската овца е без или почти без груби влакна и много тжнка, то грубите вжкна сжставляват доста голяма част от вжлната на Млекаревската овца. Те са 20—23 см. дълги и образуват дълги заострени фитили. Дебели са до 60 и повече микромилиметра. Нежните вжкна имат дебелина 36—48 микромилиметра и дължина 13—15 см.

3. Овце от Пловдивско. На север и на северо-изток от Пловдив в някои села се намират големи с хубава вжлна и много мляко овце. Особено прочути в туй отношение са селата: Динк-махала и Узункжрово, но хубави овце от сжщия тип се намират и в другите околни села. Такива аз намирах и в селото *Бейкйой*. Кочовете обаче за хубавите стада от Бейкйой са купувани от Динк-махала. В Бейкйой аз измервах овца с 64 см. височина при холката, 30 см. дълбочина на гърдите, 70 см. дължина на трупа и 55 кгр. живо тегло. Овцете на Вжтю П. Комитов, от които беше и тази, за която е дума, през 1919 година са дали средно по 90 литра мляко за доен период от около 5 месеца. Тази година сжщите са дали само по 40 литри, което се дължи на голямата суша през лятото и студената пролет. Вжлна дават по 2 кгр. на глава без подстрига, а два и четвърт кгр. с него. Вжлната от тях ввце по нищо не отстъпва от тая на Рилско-монастирската овца. Това обаче се отнася само до

Фиг. 3. Коч 2 $\frac{1}{2}$ годишен, принадлежащ на Стойчо Петров от с. Млекарево.

фиг. 4. Вълна от била овца, принадлежаща на Вжтю П. Комитов от с. Бейкой. — с. Бокеричко

бялата вълна и то на подобрените с кочове от Динк-махала овце. Тази вълна няма груби влакна, дебелината на влакното ѝ е 24—32 микромилиметра, дебелината на руното около 10 см., а дължината на отделните влакна, е 12—15 см. Вълната е на гънки с 5—6 извивки в един сантиметър.

В селото Динк-махала измервах овце с височина в холката 64—69 см., дължина на трупа 70—81 см., дълбочина на гърдите 30—32 см., и широчина на гърдите 20—22 см., а кочове с височина при холката 72—78 см., дължина на трупа 75—88 см., дълбочина на гърдите 32—34 см. и широчина на гърдите 20—22 см. И тук дължината на опашката е извънредно голяма. У един коч с височина при холката 74 см. тя беше 55 см. дълга с обиколка в основата само 16 см. Вълната на тези овце е с 2 вида вълкна, от които грубите вълкна са в значително по-малко количество и с дебелина 40—50 микромилиметра, а нежните с дебелина 24—32 микромилиметра.

В с. Узункьрво измервах овце с височина при холката 66—68 см., дълбочина на гърдите 30—32 см., широчина на гърдите 21—23 см., и дължина на трупа 71—77 см. Изследвах вълната от черни и бели овце. Черните овце имат вълна с груби влакна и нежни такива, като грубите имат дебелина до 60 и повече микромилиметра, а нежните 32—48 микромилиметра. У едни овце с бяла вълна липсват грубите влакна, вълната е на гънки — до 6 извивки в един сантиметър — и с дебелина на влакното 26—40 микромилиметра.

У други пък овце пак с бяла вълна има и груби влакна, някои от които достигат на дебелина дори до 90 микромилиметра. Изобщо взето, стадата в село Узункьрво са много нееднообразни, което се дължи на туй, че метилжт всяка година взема големи жертви и хората, за да попълнят стадата си, са принудени да купуват овце от други места. Общият тип на овцете от местността обаче все пак изпква дори и в най-разнородните стада. Според показанията на стопаните, една добре угоена овца могла да даде до 30—32 кг. чисто месо. Най-млечните овце в най-усилената лактация могли да дадат до 2 даже и до 3 литри мляко на ден. Разбира се, това са показания, които не можем така безрезервно да приемем.

Това, което е от голям интерес за нас в случая, то е сравнението на Рилско-монастирската овца с овцата от споменатите Пловдивски села. Приликата в вълна и телосложение още на пръв поглед е фрапирующа. Височината е почти една и съща; глава, крака, опашка и вълна

тоже! Ако Пловдивската овца, е по-дълга, с по-голямо живо тегло и особено с по-голяма млечност, това се дължи на несравнено по-доброто хранене, на което тя е подложена. Големото пък разнообразие в вълната на Пловдивската овца се дължи на примесването ѝ с други овце.

4. Цигайска овца. Цигайски овце в страната (нямаме!) и като така, аз не съм могъл да правя наблюдения над тях. Ако привеждам и тях за пример, то е, защото, както ще се види от сравнението, Рилско-монастирската овца най-много се доближава до тази овца. Данните за цигайската овца вземам от книгата на Ромънския професор Н. Филип под название *Les animaux domestiques de la Roumanie*. От цигайските овце има бели и черни. За черните цигайски овце професор Филип казва, че те в Ромъния се наричали „Българска раса“, „раса казаненка“, „раса черна-червена“ и „Карнобатска раса“, според името на една местност в околността на Варна. Като оставим настрана невежеството в географията на един професор по скотовъдство, невежество напълно оправдано, явно е, че тук работата се отнася до овца ако не напълно еднаква с нашата Карнобатска овца, то в всеки случай до овца много близка до нея. От описанието, което Филип дава за тази овца, още повече се уверяваме в това.

По-интересна за нас в настоящия случай е бялата цигайска овца. Тя е по-голяма от черната и вълната ѝ е по-деликатна. Тя има бяла вълна, но лицето и краката ѝ обикновено са черни или почти черни. Женската е без рога или ако има рога, те са малки, най-много извити в полукръг. Мужската напротив има силни спирално извити рога, дълги 60—70 см. Вълната ѝ е на правилни фитили с влакна от еднаква дължина, има обаче и такива, които са с по-заострени фитили, т. е. с нееднакво дълги влакна. Вълната след изпирането остава наполовина по тегло. Дължината на фитилите е 8—9 см. Те са с 4—6 гънки на един сантиметър. Дебелината на влакното е 26—38 микрометра. Една овца дава 2—2½ кгр. вълна на година. Височината на овцете е 60—65 см., живото тегло на овците е около 37, а на овните 45 кгр., но угоени овни могат да достигнат и до 70—75 кгр. Тялото на бялата цигайска овца е храмонично, краката яки, но малко

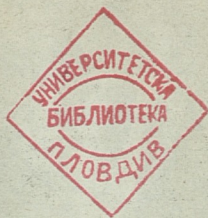
Настоящите редове бяха написани, когато Г-н Ст. Луков ми съобщи, че в завода Клементина при Плевен имало цигайски мелези.

Фиг. 5. Вълна от бяла овца, принадлежаща на Иван Г. Балджиев от с. Узунджово.

с. Дзвиг
мощ

Фиг. 6. Коч от черната цигайска раса.

По Н. Filip.

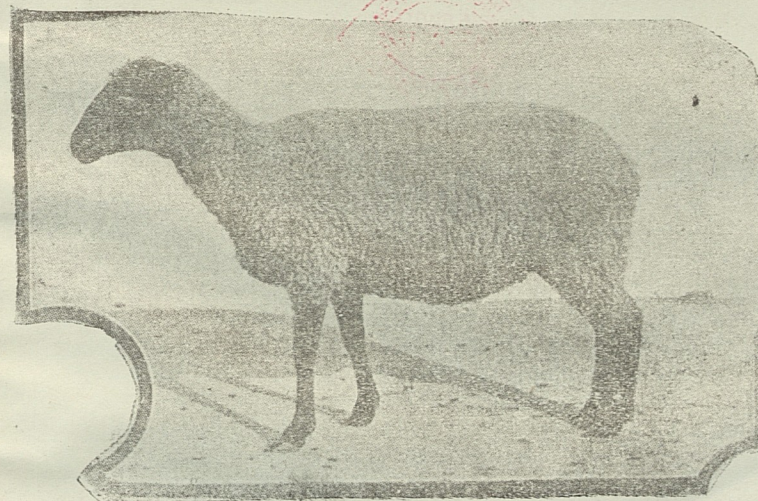

По Н. Филип.

Фиг. 7. Коч от бялата цигайска раса.

По Н. Филип.

Фиг. 8. Овца от бялата цигайска раса.

По Н. Филип.

по-дълги по отношение на тялото. Само ширина ѝ липсва, както в гърдите така и в крупата. По отношение млечността на тази овца професор Филип нищо не ни казва. Не можах да намеря сведения и у другите автори. Професор Кулешов ¹⁾ обаче казва, че по отношение на млечността цигайската овца не отстъпвала много и на най-млечните породи. В едно обаче са съгласни всички автори, а то е, че тя дава хубаво месо. Така: Н. Н. Дерягин казва, ²⁾ че цигайската овца давала извънредно вкусно и нежно месо без никакъв страничен джх и че това месо се много ценяло както в Одеса и Цариград, така и в Виена. Професор Филип пък пише, ³⁾ че истинските турци се гордеели, когато виждали на трапезата си националният им пилаф, приготвен с месо от добруджански овен.

От казаното за цигайската овца се вижда, че тя и по екстериор и по производителност е много близка, както с Рилско-монастирската овца така и с овцата от Пловдивско. За Карнобатската пък овца не може и дума да става, тъй като черната цигайска овца на някои места в Ромъния се казвала и Карнобатска.

И така, Рилско-монастирската овца не е продукт на кръстосване, както на пръв поглед може да се помисли. Тя не е и чужда раса, а от чисто Българска раса. Ако даже преданието за нейното произхождение беше вярно, то пак това не означава, че тя е от чужда раса, тъй като Солунско също в известни свои части е населено с българи и в миналото, когато всички българи са живеели в Турската империя, не е могло да има ограничение за разпространението на известни раси от домашните животни от едно място на друго. Па освен туй, Рилско-монастирската овца е много близка до цигайската — ако даже и не принадлежи към нея —, а цигайската раса според професор Кулешов ⁴⁾ се намирала и в Турция, а според професор Крафт ⁵⁾ и в България, та в такъв случай и да беше преданието за нейното произхождение вярно, то тя все пак е от местна българска раса. Но не е задължително тя да произхожда от Солунско. Както вече видяхме, съвършено подобна на нея е и овцата от Плов-

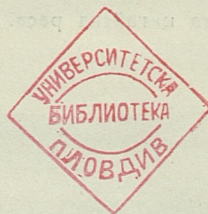
¹⁾ П. Н. Кулешов, Овцеводство, III издание, 1904 г. Стр. 82.

²⁾ Същото място.

³⁾ N. Filip. Les animaux domestiques de la Roumanie. Стр. 177.

⁴⁾ П. Н. Кулешов. Овцеводство, III издание, 1904 г. Стр. 77.

⁵⁾ D-r Guido Kraft. Die Tierzuchtlehre, Siebente Auflage. Стр. 160.

дивско. Всяка година в Рилския манастир дохождат многобройни богомолци от Пловдивско, които донасят на манастиря разни подаръци. От тези подаръци в миналото не малка част са съставлявали овцете. Даже и сега още се донасят такива. Тази година една жена от Пловдивско беше донела на манастира 4 ягнета. От ред години манастиржт не смесва подарените овце с своите, а ги употребява за клане, тъй като манастирските овце обикновено са много по-хубави от подарените. Това сигурно не всякога е било така. И никак не е за чудене, че някой мераклия към хубав добитък игумен или даже кехая или прост овчар е подбирал по-хубавите от донесените от другаде овце или особено кочове и ги е оставял за манастирското стадо и в последствие с постоянен, макар и несъзнателен, подбор се е образувало еднообразното манастирско стадо. До колко един или няколко кочове са в състояние да окажат влияние за промяната на стадото, може да ни покаже следния пример. През лятото 1913 година бежанци или войскове части са изгубили или изоставили стадото си овце в Рилския балкан; от това стадо един коч се харесва на манастирските овчари и те го задържали в манастирските стада за разплодник; този коч е бил с груба на остри фитили вълна и макар че той е действувал като разплодник само една есен, и сега в манастирското стадо се намират няколко овце с вълна като неговата.

Не е същожо задължително тези овце или кочове да са дошли непременно от Пловдивско. Щом като цигайската овца според покойния Виенски професор Крафт се намирала и в България, то не е чудно, щото и на други места в страната да се намират подобни овце или в всеки случай по-рано да са се намирали. Според професор Кулешова¹⁾, с пълна вероятност може да се каже, че цигайската овца е обломък от древната културна овца на средна Азия и старите гръцки колонии, находящи се по бреговете на Черно и Средиземно морета, от която от по-нататъшното усъвършенствуване е произлязла и съвременната мериноска овца. Тъй като и сегашна България е спадала към тия колонии, а освен туй, тя е и на път между изтока и запада, то никак не е чудно, че потомци от тези древни овце се намират тук и там из

България, къде повече, къде по-малко примесени с други овчи раси.

Трябваше да направим това малко отклонение, за да можем по-добре да си обясним, какво представлява Рилско-манастирската овца, а това е от голяма важност, тъй като от това ще можем да отговорим на други два въпроса, а именно: 1) как можем по-нататък да подобрим тази овца и 2) годна ли е сама тя като подобрителен материал. Ако тази овца беше продукт от кръстосване или пък докарана от вън чужда раса, изродила се вследствие неблагоприятните за нея условия, то подигнатите 2 въпроса не щяха да представляват никакъв мъжността за разрешаване, особено пък вторият, тъй като нито мелезите нито изродените расови животни са годни за подобрителен материал; но когато се констатира, че тази овца е местна овца и всичко, що има в нея, хубаво или лошо, е продукт от влиянието на местните условия, то отговорът на тия два въпроса се малко затруднява. За да се произнесем, как по-нататък да подобрим тази овца, ще трябва да установим, до колко външните условия: климат, почва, хранене, гледане и пр. са упражнили влияние върху нейната наследствена способност и съобразно с това да насочим нашата дейност по подобрението ѝ. Рилско-манастирската овца има ценни качества. Тя е сравнително доста едра, дава отлично месо и много хубава вълна. Най-ценните ѝ качества обаче са нейната издръжливост и невзискателност. Тя издръжва на открито и най-лютите зими и то на една височина на повече от 1000 метра над морското равнище и при това, често пъти при най-оскъдно хранене. Недостатъците ѝ се състоят в нейната слаба производителност на вълна и главно на мляко. 1. 600 кгр. вълна на такова едно тяло е доста малко. Много по-дребната Карнобатска овца дава значително повече вълна. Че тази слаба производителност се дължи на мизерното гледане и нередовното и недостатъчно хранене през зимата, това е вън от всякакво съмнение. Въпросът е обаче, дали това лошо хранене и гледане с течение на десетилетия, а може би и на столетия, са оказали влияние и върху наследствените способности на животните и са направили наследствена слабата им продуктивност, или пък способността на расата към по-голямо производство на вълна и мляко е още запазена, но не може да се прояви вследствие на лошите външни условия. Ако наследствеността

¹⁾ П. Н. Кулешов, Овцеводство, Стр. 78.

за по-голямо производство е унищожена, то за възстановяването ѝ ще трябват също тъй много години хранене и гледане, както са трябвали много години за унищожението ѝ и в такъв случай подобрението на стадото чрез само себе си, т. е. чрез подбор и добро хранене и гледане, ще бъде една продължителна и скъпа работа. В такъв случай по-целесъобразно ще бъде подобрението чрез докарването на по-хубави мъжки разплодници от другаде. Ако ли обаче наследствеността към по-голямо производство е запазена, но само умаломощена от неблагоприятните външни условия, то най-целесъобразно и най-изгодно ще бъде подобрението на стадото чрез самото него. Дали имаме единия или другия случай, това ще трябва да се изследва. За да се види, при какви неблагоприятни външни условия е живяла и се е развивала тази овца, ще изложим вкратце, как тя се е хранила и отглеждала до сега.

Преди всичко, манастиржт не притежава и никога не е притежавал овчарница. Овцете през цялата зима стоят вън, макар и през най-големия сняг и студ. Ягненето действително става в кошари, но тези кошари се състоят само от ограда от наклонно поставени дъшки без всякакъв покрив. При такава една кошара много често новоягнените ягнца са намирани замръзнали, тъй като ягненето се започва в началото на март, когато и в полето могат да паднат големи студове, а на 1000—1200 метра над морското равнище, дето се намират кошарите, можем да имаме и най-лютата зима. През 1921 г. 80 ягнета са измрели при ягненето, а при това, тази е годината, когато смъртността на ягнетата е била най-малка. През 1919 г. е имало 230 смъртни случаи, а през 1920 г. 370! Тази голяма смъртност обаче едва ли се дължи само на студа. Тя е бивала 1—2 най-много 3 дена предишествувана от диария, от което може да се заключи за съществуването на някаква зараза, още повече че местото, дето са се ягнели овцете, с години не е бивало почиствано, но все пак най-големият причинител на смъртността си остава студът. През 1921 година е правена дезинфекция на кошарите. Най-напред е изхвърлен всичият тор, който цели 13 години се е събирал на едно и също място. След туй, земята е поляна с мляко от вар и двупроцентов разтвор от креолин или 1½-процентов разтвор от карбол. Дъските също са измити и намазани с вар и с същия разтвор от креолин или карбол. Освен

туй, всеки 2 седмици новият тор е изхвърлян и местото дезинфекцирано. За постеля е служело неизяденото сено. Дали тази дезинфекция е причината за сравнително малката смъртност през 1921 г. или това се дължи на сравнително мекото време през раната пролет, това е мъчно да се каже, но не ще съмнение, че има разлика, дали овцете се ягнят на чисто дезинфекцирано място или на тор, събиран 13 години на едно място. През зимата, когато не могат да пасат, овцете се хранят с сено. Сено се оставя на купчинки по земята и естествено е, че голяма част от него се затъпква и остава неизядено. То се дава на произвол 3 пъти на ден. Смятат, че средно на овца отивало 2 кг. сено на ден, което, ако се изяде, всичкото, не би било малко, но най-напред, голяма част от това сено се затъпква в земята, а освен туй, колко сено ще се даде на овцете, това зависи от количеството на сеното, с което се разполага. Има години, когато всичкото сено не може да се изхрани, но има и такива, когато сеното е недостатъчно и понеже от вън храна за манастирския добитък не се докарва, то в такива години овцете не си дождат. На бременните овце, начиная от средата на октомврий, се дава 100 грама ярма 2 пъти седмично до сезона за ягненето. При ягненето на всичките овце се дава по 200 грама ярма ежедневно и това продължава най-много 40 дена след оягнюването, а след туй до отлъчването им се дава 2 пъти седмично по 100 грама ярма. Сол се дава през зимата по 10 грама на овца седмично заедно с ярмата, а през лятото един път седмично по 10 грама на овца. През лятото солта се разтваря в вода и с нея се напръсква тревата, която овцете опасват до самия корен. Това трябвало така да става, но през 75-те дена, които аз прекарах при стадото, на овцете само 3 пъти се даде сол и то едва ли имаше по 10 грама на глава.

Ягненето почва в началото на март и се продължава почти до края на април. На ягнетата не се дава друга храна освен майчиното им мляко. Те обаче ходят с майките си на паша и когато има такава, наваксват с нея недостига от храната. Отбиването става в края на май — началото на юний. Отбиването става наведнаж за всички ягнета и без всякакъв преход. Овцете се стрижат в края на май няколко дена преди отбиването, а ягнетата в втората половина на месец август. Млекуването започва

от началото на юний и продължава до средата на септември. Доят се 2 пкти на ден.

На кочове и шилета ярма се дава през зимата веднаж в двете седмици. Там сено се дава само при джлбоки снегове, инжк те прекарват само с паша. Сол през зимата им се дава с ярмата по 10 грама на глава за 2 седмици, а през лятото е предвидено да им се дава един пкт седмично, но през 75 дена през 1921 год. сол им се даде всичко 2 пкти. Покрив и даже ограда те никога не виждат.

При този начин на хранене и гледане, чудно е, че тези овце са запазили своя голям бой и че те още са в състояние да дадат количеството вълна и мляко, което те сега дават. Ако те правят това, това се дължи на изобилните и отлични рилски пасища. Ако обаче при тия отлични пасища се прибави и едно целесъобразно хранене и гледане през зимата, то резултатите сигурно ще да са значително по-други, от колкото те са сега. Първото нещо, което трябва да се направи, преди да се реши въпроса за подобрието на тези овце, е да се поставят те при нормални условия за живот. Най-напред, трябва да се направи удобна овчарница, дето те да прекарват през лошото време през зимата; след туй, трябва да се прибегне към разумното хранене. Сеното не трябва да се оставя на земята, с което да се затжпква най-хранителната му част — листата, а трябва да се изхранва в специално приспособени за целта ясли, дето нищо от него да не се изгубва. Недостигът на хранителни вещества, особено през периода на напреднала бременост и след оягнюването, трябва да се набави чрез концентрирани храни. Овцете през зимата не бива да бждат угоени, но тям не трябва да им липсва нищо от онуй, що им е необходимо за подържането на живота тегло, за правилния растеж на фйотуса и по-после, след оягнюването, за произвеждането на максималното количество мляко, което те са в състояние да дадат. Ягнетата трябва да се хранят изобилно, особено в най-младата възраст, с цел да се направят по-скорозрели, но трябва да се внимава от друга страна те да не затлъстяват. Те трябва също да се държат през зимата в сухо удобно помещение. През следущата зима най-хубавото сено трябва да се остави за тях, от което да им се дава толкова, колкото могат да изядат. Освен сеното обаче ще трябва да им се дава стотина—двесте грама овес на ден. През следущите

лято и зима те ще трябва да се гледат добре, но угояването им трябва сега особено да се избягва. Ще трябва да се усвои възприетата на много места из България практика да се оставя през лятото на овцете и шилетата камък сол да лижат толкова, от колкото имат нужда и да не се дразнят животните с нередовното кърмене, както това сега става. Овцете ще трябва да се доят по 3 пкти на ден и ако може да се премести отбиването на ягнетата 10—15 дена по-напред, без с това да се увреди с нещо развитието им, добре е и това да се направи. За овчари трябва да се подирят хора, които знаят добре да доят и които да се отнасят добре с животните, защото някои от сегашните овчари, освен че не са добри доячи, но се и отнасят най-сурово с овцете в време на доенето, вследствие на което овцете при доенето не са спокойни и задържат млекото си. Нещо обикновено е, що то овце да пресушават още в юлий или даже юний, т. е. тогаз, когато те трябва да дават най-много мляко. А това се дължи почти само на лошото им третиране. При уславянето на овчарите монастирското управление до сега е обръщало по-малко внимание на качествата на овчарите от колкото на заплатата, която те искат. А това е една голяма грешка. Един овчар дои 200-овце, та ако той успее да получи на доене само по 10 грама мляко повече от овца, това прави 4 кгр. мляко на ден, което струва най-малко 20 лева. Така че, ако монастиржт плаща по 600 лева на месец на един добър овчар, той в същност има този овчар без пари, а ефтините овчари на монастиря, на които той плаща по 200 или 300 лева на месец, в същност му излизат извънредно скъпи, ако се вземе в внимание млекото, което се губи вследствие тяхната нескръпчивост в доенето и техните лоши обноси с животните. А не са само тези вредите от лошия овчар.

След като се усьгури добро хранене и гледане на овцете, ще трябва да се направи един подбор от тях. За целта на по-млечните от тях ще трябва да се турят ушни марки, а така също и на тяхните ягнета. Млечността на овцете ще се контролира чрез пробно доене един пкт в седмицата или най-малко един пкт на всеки 10 дена. Само ягнетата от по-млечните овце ще трябва да се оставят за разплод, а само мъжките ягнета от най-млечните овце ще трябва да се оставят за кочове. Разбира се, че при избирането на ягнетата за разплод освен на млечността на майката ще трябва да се

обръща внимание и на екстериора на ягнето, но ягнето от немлечна майка не трябва да се оставят за разплод, особено те не трябва да се оставят за кочове, какъвто ще и да е техния екстериор. Ако това продължава да се прави в продължение на 5—6 дори 10 години и се проследят няколко поколения, то явно ще проличи, запазена ли е наследствеността на продуктивните качества на расата и до каква степен. При благоприятни резултати работата ще се продължава по-нататък без да се внасят подобрители от вън. Не са ли резултатите и при няколкогодишно добро хранене и гледане задоволителни, тогаз вече ще се помисли за подобрене на расата чрез кръстосване.

От изложеното ясно се вижда, че монастиржт, ако иска да подобри своето овчо стадо и да чака по-големи приходи от него, ще трябва да направи известни разходи. Най-напред ще трябва да построи овчарници, но освен туй той ще трябва да направи разходи за доставяне на концентрирани храни от вън, а и за ръководството на работата ще трябва да държи опитен ръководител, а не както е било до сега, да оставя овчето стадо даже без един надзирател. Понеже от друга страна докарването на сено от другаде е много затруднително, а, както се каза, произведеното от монастирските ливади сено не всякога е в състояние да изхрани монастирския добитък, то ще трябва да се нагласи количеството на добитъка според количеството на добитото сено. Монастиржт има обширни и хубави пасища, които през лятото могат да изхранят много повече добитък, отколкото той сега притежава и това дава повод на някои да мислят, че той трябва да държи много повече добитък, отколкото сега държи, но това е едно погрешно гледище. Добитъкът трябва да се издържа не само през летото а и през зимата, а както вече на няколко пъти се каза, монастирското сено не всякога е в състояние да изхрани добре през зимата и сегашния монастирски добитък. Да се разширяват по пространство монастирските ливади, е почти невъзможно. Всичко, що е могло да стане на ливади с малки изключения е направено на такива. Много малко са местата, които до сега не са били ливади, а за в бъдеще да могат да бъдат направени на такива. Има се възможност да се уреди напояването на сегашните ливади и с това да се увеличи тяхното производство на сено, но и това едва

ли ще направи възможно едно значително увеличение на добитъка. Ако се иска да се работи разумно, за първо време едно намаление количеството на овцете даже е наложително. Това намаление може да стане без да се почувствува това много от монастирското стопанство, защото то на първо място ще засегне кочовете. На 1267 овце монастирското стопанство държи 149 коча, което е извънредно много. 40—50 коча са предостатъчни. Ако монастиржт иска да използва своите хубави пасища, без да прибегва към даването им под наем, и ако той иска сам да задоволява с животински продукти не само монастирския персонал, но и многобройните си посетители, които от сега нататък ще бъдат още по-многобройни, по причина на улеснените съобщения, той може да прибегне до търговска стока, т. е. да закупва напролет по-голямо количество овце млечни и ялови, да ги угои на пасищата си, а млечните и да млекува, една час да изколи за нуждите на монастиря, а другата да продаде наесен, но това няма и не бива да има нищо общо с расовото стадо, което ще трябва да се отгледва отделно и то да се отгледва, както трябва, а не както до сега е гледано.

На въпроса, може ли Рилско-монастирската овца да се употреби като подобрителен материал за овчето стадо при другите манастири, за сега може да се отговори само отрицателно. За да може тя да се употреби за подобрителен материал, би трябвало тя да притежава известни ценни качества, които да предадем на овцете от стадата на другите манастири. Издръжителност и невзискателност сигурно притежават и овцете от стадата на другите манастири. Какво ценно можем да им предадем от Рилско-монастирската овца? Нищо друго освен по-голям бой и по-хубава по качество вълна. Голямият бой обаче при по-малко благоприятни по отношение на храненето места може по-скоро да бъде един недостатък, отколкото едно преимущество. Подобрене пък качеството на вълната не е никак с граматно значение подобрене, тъй като разликата в цената на вълната от разни качества не е тъй голяма, за да може да оправдае един малко рискован опит. Казвам рискован, защото Рилско-монастирската овца е продукт на специални местни условия, които не се намират на много други места, та пренесена другаде при значително различни условия от тия, при които тя е на-

викнала да живее, тя едва би могла добре да успява. Не напразно селяните от околните села казват, че св. Иван не си давал овцете и за туй взетите от Рилския манастир овце и пренесени в околните села не виреели там.

Друг би бил въпросът, ако тази овца се направи малко по-културна. В такъв случай ще имаме повече ценни качества, като скорозрелост, много и хубава вълна много и хубаво мляко и пр., за които ще си заслужава труда опитването да се предадат те на овцете от други стада. Освен това, такава една раса е по-малко приспособена към специалните местни условия и за туй ще има по-голям шанс да бъде приспособена и към по-други условия, като ѝ се дадат храненето и гледането, към които тя е привикнала.

И така, да се употребява Рилско-монастирската овца като материал за подобрението овчите стада в другите манастири, за сега не бива и дума да става. Тя обаче притежава ценни качества специално за условията, при които е поставено стопанството на Рилския манастир, а притежава и такива, които биха били ценни и за всяко друго овчо стадо и които не в много овчи стада се намират. Като така, това стадо трябва да се запази в чисто състояние поне до тогаз, до като се изследва основно, до къде може да се отиде с неговото подобрене по пътя на подбора. То обаче има и своите недостатъци, които са продукт на лошо хранене, гледане и използване. Ако се подобрят те и ако в няколко генерации се прави подбор на разплодния материал, има изгледи, че по този път ще се получат значителни резултати, но ако такива не се получат и ако Рилско-монастирското стопанство се направи годно да даде условия за живот на по-доходна овца, тогаз чак може да се прибегне към кръстосването с цел за подобрението на Рилско-монастирското стадо. Чак когато това стадо е само подобро и сегашните му недостатъци премахнати, чак тогаз то ще може да се употреби като подобрител не само за стадата на другите манастири, но и за овцете на много други места из страната.

ЗАБЕЛЯЗАНИ ПЕЧАТНИ ПОГРЕШКИ:

Стр. 4 редове 37 и 38 и стр. 5 редове 2 и 4 вместо прочу-
ването да се чете проучването.

Стр.	ред.	вместо	да се чете
9	19	джлбочинат	джлбочината
16	2	местните	мастните
18	24	влжкна	влакна
19	15	влжкна	влакна
19	31	монго	много
20	41	хранично	хармонично

